LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

LIMBA POVESTIRILOR ISTORICE*

DE

ACAD. M. SADOVEANU

Dragi prieteni şi tovarăşi, comunicarea de astăzi e o urmare firească a celei pe care am avut cinstea s-o dezvolt ieri în faţa domniilor voastre.

Ieri, am făcut observări şi afirmaţii care vor apărea mai limpede astăzi, în fragmentele de tipărituri şi manuscrise vechi pe care le voi ceti ca să ilustreze propoziţiile mele.

Iarăşi ţin să vă fac atenţi că punctul meu de vedere în alegerea lecturilor nu e stînjenit de preocupări didactice. Nu ţin de loc să ne plictisim în tovărăşie. Vreau, dimpotrivă, să petrecem un ceas plăcut în comunicare spirituală cu bătrînii noştri din veacuri trecute.

Veţi îngădui totuşi să trecem repede şi peste citate fără strălucire. Acelea au scop să vă convingă numai că limba noastră scrisă e destul de veche. Încolo, pot da încredinţare că cei care aud întăia oară anumite pagini vor fi tot atît de mulţămiţi ca şi cei care cunosc de mult pe scriitorii de odinioară.

Escursia noastră în trecut merge pînă către al şaisprezecelea veac, cînd vechea slavonă boierească şi domnească, de biserică şi cancelarie, a început a face loc limbii *proaste* a poporului de rînd.

Întăi această mireasă, de mult adormită şi de mult aşteptîndu-şi vremea deşteptării, e nesigură şi oarecum nedumerită. Încet, încet însă îşi ia îndrăzneală, iese la lume din palatul vrăjit, şi poporul o primeşte cu dragoste, încredinţîndu-i legendele şi cîntecele poeţilor lui anonimi, cu tînguirile trecutului şi nădejdile viitorimii.

Comunicarea noastră mai are un tîlc, privind pe scriitorii tineri care au început a ataca povestirea istorică. Limba literară din trecut şi limba vie a

* Comunicare prezentată la Sesiunea din 1 — 2 februarie 1955 a Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

poporului sînt cele mai sigure călăuze pentru realizarea artistică a povestirii istorice, adăugînd şi înţelegerea economică, politică şi socială a timpurilor trecute şi alte cîteva însuşiri de care vom vorbi mai pe urmă.

★

În veacurile XVII şi XVIII au apărut cîteva cărţi populare din orient, în tălmăcire romînească. Traducătorii anonimi, fără preocupare artistică, firește, n-au ţintit decît să se facă înţeleşi de cetitorii vremii.

Înainte de a vă ceti cîteva bucăţi din aceste cărţi în limba «proastă», socot necesar să fac cîteva observări, pentru care mă rog umilit învăţaţilor ştiinţii limbii, cercetătorilor de hîrţoage vechi şi culegătorilor de folclor să-mi acorde îngăduinţă şi iertare. Domniile lor fac bine ce fac, dar nu întotdeauna. Mai de grabă vreau să spun că s-au găsit şi se găsesc în cultura noastră bărbaţi de mare valoare ştiinţifică, dar între aceştia se află şi de acei care sînt de o valoare mai mică. Ba chiar aş putea spune că şi cei de mare valoare uneori greşesc şi se încurcă, urmărind o idee să o argumenteze şi forţînd textele să-i servească.

Aşa s-a întîmplat cu Alexandru Odobescu, scriitor mare, cercetător în ale limbii şi arheologiei. Declarîndu-se încîntat de «Miorița» în varianta Alecsandri, a găsit două stihuri pe care le putea întrebuinţa într-o argumentare a disciplinelor sale majore. Deci, deşi purta ochelari, în loc de

Mioriţă laie,
Laie bucălaie

a cetit

Mioriţă laie
Laie bulucaie.

Acest ***bulucaie*** l-a dus într-o rătăcire istorică şi filologică uimitoare, cu turcii, tătarii şi alte seminţii păgîne, pe cînd volumul de poezii populare întîrzia nevinovat pe birou, aşteptînd pe învăţat să-şi vie în fire. Odobescu după cea dintîi fierbinţeală, după succesul articolului şi observaţiile amicilor, a băgat de samă nepotrivirea, dar prima lui obiecţie, cu inima curată şi sinceră, a fost că nu el a greşit ci culegătorul baladei.

Alta. După Odobescu, Alecsandri.

Probabil că acest mare poet al nostru cunoştea numai aproximativ limba păstorilor. De aceea spune ***mioriţă*** în loc de mioară, atribuind ciobanilor un fel de delicateţă de ***duducă***. Această mioriţă e — cum am văzut — ***laie***, adică neagră.. Dar în alt loc al baladei dintr-o dată miorița e cu lînă plăviţă, adică albă. Sînt şi alte stihuri pe care nu le-ar recunoaşte poetul anonim din veac. Totuşi să ne închinăm cu recunoştinţă bardului de la Mircești, că a pus cu destule frumuseţi valabile balada fără pereche a ciobanilor în literatura nouă.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Pe cînd lucram la povestirea mea istorică « Fraţii Jderi », căutam un nume în condicile negustorilor lioveni. L-am şi găsit după ce am observat cu nedumerire că cercetătorul şi cetitorul terfeloagelor neguţătorilor moldoveni din Lehia afirmă, punînd şi el un punct de întrebare, că ar fi existat acolo un oarecare cu numele *Ion Po malu Bogat*. Adică mai bine zis « pă malu bogat », deşi acest *pă* nu e prepoziţie moldovenească. În sfîrşit ce-o fi, ce n-o fi, iată o poreclă ciudată cum nu s-a mai aflat, ceva asemănător cu numele apusene ale feudalilor stăpîni de teritorii. Cît a stat şi s-a *chiorît*, cum spun moldovenii, asupra textului acel cercetător îndărătnic, cît l-a cumpănit şi l-a judecat, mi s-a părut de nespusă mirare deoarece numele negustorului meu liovean trebuia să fie *Toma lui Bogat*.

Aşa în textele vechi, pe care vreau să vi le aduc la cunoştinţă domniilor voastre se află greşeli de copie, greşeli de traducere, greşeli de ortografie, greşeli de punctuaţie, pe care eu nu mă sfiesc a le corecta cum am făcut cu *Ion Po malu Bogat*, fără a mă duce la faţa locului cu lupa. Există un instrument al bunului simţ, pe care îndemn pe scriitori să şi-l însuşească dacă nu-l au.

Iată însă o anecdotă mai gravă. În ea se cuprinde o lacrimă şi o picătură de otravă a truditorilor din veac ai acestui pămînt.

Cunoaşteţi cu toţii stihurile populare ce se chiamă « Doina ». Au apărut şi în foarte frumoasa antologie tipărită de curînd de Editura de stat.

Doină, doină cîntec dulce
Cînd te-aud, nu m-aş mai duce.
Boii mei cînd aud doină
Ară ţelină şi moină.
Şi cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.

Acest text a apărut de o sută şi mai bine de ani între culegerile de poezii populare. Sună frumos şi patetic. Însă de multă vreme bănuiesc în stihurile acestea ale poetului anonim o lipsă. Sînt aproape cincizeci de ani de cînd am cetit atent studiul lui Radu Rosetti bătrînul: « De ce s-au răsculat ţăranii »; şi de atunci am căutat în popor varianta justă. Am găsit-o, avînd mai ales încredinţarea că poetul anonim nu poate alcătui stihuri de prisos, fără semnificaţie.

Deci:

Boii mei cînd aud doină
Ară-n ţelină ***ca-n moină***
Şi cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.

Boii cînd aud doina ară lesne ţelina, ca şi cum ar fi moină, şi pot îndeplini ceea ce se chema în acele timpuri *nartul* (norma). *Nartul* unei zile de boieresc nu putea fi împlinit într-o zi, clăcaşul cheltuia muncă de două şi trei zile uneori, ca să împlinească norma căreia boierul îi spunea *o zi*.

★

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Între manuscrisele Academiei R.P.R. se află o traducere a unei poveşti bogumilice de la începutul veacului XVII: «Povestea lui Adam şi a Evei».

Strămoaşa Eva povesteşte de călătoria lui Sit la rai.

... Încălecă Adam — spune Eva — şi se duse. Şi află pe acel giunghiat şi nu-i zise lui Cain nemică — precum îi zisese lui îngerul. Şi aduse pe Avel şi-l puse în locul ce se chiamă Rion.

Atuncea născum pe Sit.

Şi zisei către Adam:

— Nu-ţi pae rău, domnul mieu. Că iată în locul lui Avel născum altul. Şi-i puserăm lui numele *Sit*.

Atuncea Adam se răsti şi zise:

— Taci tu, muiere. Căci sufletul mieu se împuţină întru mine.

Iară Sit zise:

— Domnul mieu, eu mă voi duce la rai. Şi de acolo voi aduce oareş-ce. Vedea-vei şi te vei odihni.

Adam zise:

— O fiule, cum să intri tu în rai? Nu aşa, nu aşa. Ci pasă împotriva raiului şi plîngi. Doară cumva ne va da Dumnezeu din pomul măslinului să văz. Că doară mi s-ar mai potoli boala.

Fiul său zise:

— De ce boleşti, o părintele nostru?

Adam zise:

— O fiule, mare boală am. Cînd greşii eu şi maica voastră atuncea zise Dumnezeu: înmulţi-se-vor suspinele tale şi pururea întru griji va să petreci...

★

Iată şi o pagină din «Esopia», de la începutul veacului următor XVIII.

... Xant zise iară, aflînd prilej să bată pre Isop; şi iar îi zise:

— Robule, dacă făcuşi pe prietenii mei iscoditori, du-te de-mi adă om neiscoditoriu.

A doua zi au mers Isop în tîrg şi căută încoace şi încolo împrejurul tîrgului, şi văzu pre un om, ţăran, şezînd sîngur, făr de lucru, într-un loc, de atîta vreme sîngur. Şi se apropie Isop de dînsul şi-i zise, ca unui om prost.

— Te cheamă stăpînul să prînzeşti cu dînsul.

Iar ţăranul merse, neiscoditoriu, fiind om prost. Şi intră în casă şi şezu la masă nechiemat, cu îmbrăcăminte ţărăneşti care avea.

Xant zise către Isop:

— Cine este acesta?

Isop zise:

— Om neiscoditoriu.

Xant şopti la urechile jupînesei şi-i zise să nu se mînie de ce-i va grăi:

... Că voi să fac, să bat pre Isop cu vină.

Şi zise Xant jupînesei:

— Bagă apă în leghin şi mergi de spală picioarele oaspelui.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Țăranul zise:

— Bine vei face jupîne, că de astă-vară nu mi-am spălat picioarele.

După aceea au pus masă și au început a mînca.

Țăranul însă au început a mînca, fără de cuțit, și neîmbiet, tot de o parte. Mai pe urmă au pus în masă plăcinte și au zis Xant să chieme plăcintarul să-l bată, că au făcut plăcintele rele; iar plăcintele erau bune, numai că vrea să vază ce va zice țăranul.

El zise:

— Bate-l jupîne, că au făcut plăcintele subțiri; să le facă mai groase.

Și au început țăranul a le glomozi în mîni și a le mînca.

Și iar au zis Xant:

— Să facă slugile afară foc mare și să despoaie pe jupînească, să o bage în foc și s-o arză.

Țăranul au zis lui Xant:

— Mă rog dumitale, jupîne, așteaptă să mă duc și eu să-mi aduc muierea și să le arză pe amîndouă, că așa li se cade.

★

Cîteva rînduri din « Istoria a Alexandrului celui mare din Machedonia » tipărită la Sibii, la sfîrșitul veacului XVIII.

... După aceea aduseră un tîlhariu la Alexandru; și-i grăi Alexandru:

— Omule, că ce tîlhărești?

Omul zise:

— De sărăcie tîlhăresc eu, de ucig cîte un om, și sînt singur, și oamenii îmi zic tîlhariu. Iară să mă ierți împărate că tu ești mai mare tîlhariu decît mine, că tu ucizi cîte zece mii de oameni, și-i tai pre toți, și ție nu-ți zic oamenii tîlhariu, căci ai oameni mulți; ei îți zic « împărate ». Iar de aș avea și eu cum ai tu, aș fi și eu ca tine.

Alexandru zise: — Drept grăiești, și-l iertă. Și-l îmbrăcă, și-l puse căpitan preste o mie de oameni mai mare.

★ la fînt tîlhar mai mare! !!!

Nu stăruiesc asupra greutăților acestor începuturi ale vorbirii noastre scrise. Aceste începuturi nu sînt încă literatură. Tălmăcitorii care au dat poporului o Alexandrie, o Esopie, o poveste bogumilică sînt niște umili monahi ori dascăli, ori preoți de țară. Necunoscători ai meșteșugului, se lasă ușor înrîuriți de formele sintactice ale originalului, nu-i interesează ortografia și punctuația, nu cutează să iasă din alinierea literală a operei pe care o traduc.

Sărmani truditori, adormiți în gropnițele mănăstirilor ori sub cetinile cimitirelor din munte... Alcătuirile lor nesigure au fost ca picături de izvor din care s-a adunat în curgerea anilor șuvoiul literaturii de creație, oglindind țărmuri, sate, oameni care se străduiau cu amar să iasă la lumina unei vieți mai bune.

Îndată după aceste exemple umile, se cuvine să pomenim pe scriitorii eclesiastici care au tradus pentru popor evangheliile și psalmii; pe Antim Ivireanul mitropolitul, care a mustrat pe cei mici și pe cei mari în didahiile lui ce ni s-au păstrat scrise; în sfîrșit pe cronicarii care au însemnat anii slave trecute, precum și nevoile și răutățile timpului de decădere a țării.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Ne vom opri ceva mai stăruitor asupra unui cronicar excepțional înzestrat, povestitor artist, Ion Neculce, acel care a însoțit la împărăție, după bătălia de la Stănilești, pe vodă Dimitrie Cantemir, pribeag la curtea țarului Petre Alexeevici.

Antim Ivireanul e georgian din Caucaz. Rob la Țarigrad își dovedise de tînăr destoinicia. Învățase meșteșugul tipăririi cărților și xilografia. În capitala Țării Romînești a fost adus de Constantin Vodă Brîncoveanu. Aici a învățat romînește, a intrat în cinul monahicesc și, cu anii, iar mai ales cu stăruință neînduplecată, a ajuns să vorbească și să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocei.

În didahiile lui găsim înfățișată epoca brîncovenească: « Ce neam — mustră el pe contemporani — ce neam înjură ca noi de lege, de cruce, de comînecătură, de morți, de colivă, de prescură, de ispovedanie, de botez, de cununie și de toate tainele sfintei biserici... Și ne ocărîm și ne batjocorim legea. Cine dintre păgîni face aceasta? Sau cine-și mai ocărește legea ca noi? ».

Și iarăși:

« Fiind orbiți de deșertăciunile cele lumești, nu ne bucurăm la altceva, fără numai la lucrurile întunericului veacului acestuia, și sîntem porniți cu toții spre răutăți ca o roată cînd dă devale și nu se poate opri... »

« Neavînd dragoste între noi și nepohtindu-ne binele unul altuia, după porunca lui Dumnezeu, nu avem nici credință, nici nădejde... și sîntem mai răi, mă iertați, decît păgînii ».

« Pe toți îi hulim, pe toți îi grăim de rău, pe toți îi pîrîm, pe toți îi luăm în rîs și batjocură; tuturor le zicem că sînt nebuni și fără nici o socoteală; numai pe noi înșine, voi cuteza a zice, ne facem mai înțelepți și decît Dumnezeu și nu ne aducem aminte că înțelepciunea lumii aceștia este nebunie înaintea lui Dumnezeu ».

« Pre părinții noștri îi ocărîm și-i batem, pe bătrîni îi necinstim, pe boieri și pe domn îi blestemăm, pe arhierei îi ținem drept nimic, pe călugări îi clevetim, pe preoți îi ocărîm, bisericile le ținem ca niște grajduri, și, cînd mergem la dînsele, în loc de a asculta slujbele și a ne ruga lui Dumnezeu să ne ierte pacatele, iar noi vorbim și rîdem și facem cu ochiul unul altuia, mai rău decît pre la cîrciumi ».

« Vino acum și tu, muiere, zice altădată părintele Antim, să-ți arăt cui să te asemeni.

Sara, muierea lui Avraam, îndată ce veneau oaspeții la dînșii, se apuca de frămînta cu mîna ei pîinea și nu răpștea asupra lui Avraam să zică: pentru aceasta m-am măritat avînd atîta bogăție, să frămînt pîine străinilor?

Oare să fie acum vreuna așa? Ba. Căci ia scoate mîna Sarei! O văd plină de cocă. Scoate și mîna unei muieri de acum: o văd plină de inele și de scule.

Caut și văd fața Sarei plină de pielm (lichid cu care se unge pînea înainte de a o băga în cuptor). Văd și fața unei muieri de acum plină de fleacuri drăcești, și cu aceea arată că Dumnezeu n-a fost vrednic să facă chip muierii ».

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Într-un rînd părintele Antim spune că «vlădica ştie de cîte sufere ţara de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta».

«Mîncăm carnea şi munca fratelui nostru creştinul şi bem sîngele şi sudoarea feţei lui cu lăcomia şi nesaţul ce avem...»

Acest păstor de suflete vine dintr-o cultură veche, a cărei înflorire se produsese în veacul XII.

Cuvîntările Ivireanului au adese prospeţimea limbii vorbite a epocei, şi mai cu samă la asta trebuie să luăm aminte cînd ne îndeletnicim cu povestiri din trecutul poporului nostru. Asta o spun pentru cei care socot că e potrivit să-şi coloreze violent paginile cu vocabule din suprastructura greacă şi turcă a castei stăpînitoare.

★

Iată stihuri din tălmăcirea lui Dosoftei mitropolitul, pe care bunicii unora dintre cei de faţă le mai cîntau, în veacul trecut, îndulcindu-se de cuvintele şi muzica lor. Lucrarea acestui ierarh distins, ieşit din categoria negustorească a Moldovei, a fost compusă la mijlocul veacului XVII.

În ce chip doreşte cerbul de fîntîni
Cîndu-l strînge setea de-l arde-n plămîni,
Sufletul meu, Doamne, aşa te doreşte
Cu sete aprinsă de mă vestezeşte.
Voie rea nu-ţi face, suflete mişele,
Nici îţi face scîrbă suspinînd cu jele
Ce să ai nădejde spre Domnul curată
Că-ţi va tinde milă cu mînă-ndurată.

★

Alegem ceva din cronicari.

Cîteva rînduri din «Cronica Ţării Romîneşti», scrisă de chir Rafail Monahul — cu numele mirean Radu Popescu, biv-vel dvornic.

E vorba de caracterizarea bogatului şi plinului de fală voievod Constantin Vodă Brîncoveanu.

Zice chir Rafail:

«Trecînd şi aceste întristări ce venise lui Constantin-Vodă, văzînd că şi-au dres lucrurile despre Poartă, să nu mai aibă grijă de mazîlie, se bucura, se veselea şi se lăţea în domnie, în avuţia ce strîngea din ţară, — care alt domn n-au strîns, nici s-au îmbogăţit ca el de cînd este începutul ţării, — şi altă grijă nu avea, numai să se primble pe la sate, pe la vînaturi, pe la vii pe vremea culesului...»

La aceeaşi epocă Miron Costin logofătul — trăitor între anii 1633 — 1691, scria într-un capitol din «Cartea pentru descălecatul dintăi a ţerei Moldovei şi a neamului moldovenesc» «de numele neamurilor acestor ţeri...»

«Măcar că şi la istorii şi la graiul străinilor şi în de sine, cu vremea, cu veacurile, cu priminelele, am dobîndit şi alt nume, iar acel carele este vechi nume şi stă întemeiat şi înrădăcinat rămîne Romîni. Cum vedem, că măcar că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm: *ştii moldo-*

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

vineşte? ci ştii romîneşte? (adică *rîmleneşte*: scis romanice? pre limba latinească). Stă dar numele cel vechi ca un temei neclintit; deşi, adaog, ori vremile îndelungate, ori străinii adaog şi alte numiri, iar cel ce este rădăcină nu se mută. Şi aşa este şi acestor ţeri, adică ţerii noastre a Moldovei şi ţerii munteneşti: numele cel drept de moşie este *romîn*, cum se răspund şi acum cei din ţeara ungurească, şi muntenii din ţeara lor... »

Nu mă prea prăpădesc cu firea după acest stil de bărbat prea învăţat, care adînc din cărţi ştia; deşi ceea ce spune Miron aici are o importanţă deosebită. Chiar de aceea am şi dat întâi aste puţintele şire, pe care le întăreşte faptul că şi astăzi, în Moldova de miazănoapte, se întrebuinţează curent, ca sinonime, cuvintele *om* şi *romîn*.

Cu mult mai sprintenă e proza lui Miron Costin atunci cînd, de pildă, descrie o invazie de lăcuste.

Să luăm aminte:

« Cu un an înainte de ce s-au rîdicat Hmil hatmanul căzăcesc asupra leşilor, aproape de secere, eram pre atunce la şcoală la Bar în Podolia pre cale fiind de la sat la oraş.

Numai ce văzum despre amiazăzi un nour, cum se rîdică de o parte de ceriu, un nour sau o negură.

Ne-am gîndit că vine o furtună cu ploaie, deodată, pînă ne-am tîmpinat cu nourul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol.

În loc ni s-au luat soarele de desimea muştelor. Cele care zburau mai sus, ca de trei sau patru sulițe — nu era mai sus; iară carele era mai gios, de un stat de om şi mai gios zbura de la pămînt. Urlet, întunecare, asupra omului sosind se rîdica oarece mai sus, iară multe zbura alături cu omul, fără sfială de sunet, de ceva. Se rîdica în sus de la om o bucată mare de acea poiadă şi aşa mergea pe deasupra pămîntului ca de doi coţi pînă în trei suliţe în sus, tot într-o desime şi un chip.

Un stol ţinea un ceas bun şi dacă trecea acela stol, la un ceas şi giumătate sosea altul, şi aşa stol după stol cît ţinea de la prînz pînă în desară.

Unde cădea la mas, ca albinele groase zăcea. Nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol; şi nu se pornea pînă nu se încălzea bine soarele spre aprînz, şi călătorea aşa pînă în desară şi pînă la căderea de mas. Cădea şi la popasuri; însă unde mînea, rămînea pămîntul negru, împuţit. Nice frunză, nice pai ori de iarbă de semănătură nu rămînea. Şi se cunoştea şi unde poposea, că era locul nu aşa negru la popas ca la masul acei mînii a lui Dumnezeu.

Cîteva zile au fost acea urgie. Din părţile de gios în sus mergea. Şi tot atunce au fost şi aice în ţară lăcuste şi după acela an şi la al doilea, însă mai puţine ».

În sfîrşit, ajungem la Ion Neculce, biv-vel vornic al Ţării de Sus, contemporan cu voievodul prea învăţat Dimitrie Cantemir, pe care l-a şi însoţit în pribegie, la curtea ţarului Petre Alexeevici.

Neculce e un boier de ţară cu învăţătură modestă. Are însă darul scrisului, ceea ce-l aşază la loc de mare cinste în tagma noastră.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Mi-am propus să vă cetesc din Neculce puține pagini. Puține dar îndestulătoare, ca să vă dați sama cu cine aveți de-a face. M-aș îndemna să cetesc cît mai mult, dar, cu toată dragostea mea pentru un maistru, timpul nu ne îngăduie.

Cetesc :

« Duca-Vodă vrînd să-și scoată banii ce au cheltuit la Poartă pentru hătmănia Ucrainei și avînd casă grea cu mare cheltuială, — și nu cheltuia ca un domn, după putința țării, ci vrea să cheltuiască ca un crai, — și văzînd și vicleșugul boierilor celor ce i-au tăiat, de cum era rău de felul lui, încă și mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimii și asupra țării. Scos-au nişte hîrtii pe țară, mari cîte de șese, cîte de opt galbeni; și cîte n-au îmbrăcat pre fețe le-au dat năpăşti prin sate. Și după ce au dat tablele în vistierie, au aruncat orînduiele pe hîrtii, de un galbăn șaisprezece galbeni. Și care luase hîrtia de șese galbeni, li se făcea mai bine de sută. Și dacă nu găsea cu ce plini de la om, lua altuia pentru acela.

Și pre unde era pustiu, făcea pre zlotași de plăteau de la casele lor; și bătea pe zlotași cu buzduganul, de au omorît vreo doi-trei.

Deci, văzînd că mor zlotașii de buzdugan, au făcut un băț în opt muchi, de bătea pre boieri și pre zlotași cu bățul; și punea pre boieri dăjdi și împrumute peste putința lor, cît nu se mai putea plăti, că era boul doi galbeni și vaca un galbăn și istoveau zlotașii tot, și nici cu odoarele ce le zălogea pre la neguțători nu se putea plăti. Ci era pline închisorile de boieri și grosurile de cei săraci, de-i bătea și-i căznea, cu capetele prin garduri și leșinați de foame și bărbați și femei și murea prin grosuri; și pre giupînese sărace încă le lega la puște și le închidea la Siimeni pentru bani.

Pentru acea vrăjmășie și groază ce îi umpluse inima diavolul de lăcomia ce avea, urîtu-l-au toți pre Duca-Vodă, și-se rugau toți lui Dumnezeu să-i mîntuiască din mînile lui, și-l blăstămau de la mic pînă la mare, de auzeau slugile lui cu urechile.

Atunce fugit-au mulți boieri și mazîli de groaza lui printr-alte țări, de și-au pustiit casele, anume: Tudose Dubău vel spatar au fugit într-o noapte din tîrg din Iași în Țara Leșască; așișdere și Savel Zmucilă vel medelniceriu și cu frate-său Gheorghiță postelnicul; și i-au agiuns gonașii la Lipcani în codrul Herții și s-au bătut cu dînșii și nu le-a putut strica nimica; și Moțoc și alți mulți.

Mai departe:

Și iată leșii și cazacii și moldovenii au luat pre Duca-Vodă și pre alți boiari pre toți. Dezbrăcîndu-i, i-au lăsat cu pieile goale și s-au întors podgheazul cu dobîndă. Și au dus pre Duca-Vodă în Țara Leșască și acolo au murit.

Cînd îl duceau pe drum, îl pusese într-o sanie cu doi cai, unul alb și unul murg și cu hamuri de tei, ca vai de dînsul, ocări și sudălmi de auzea cu urechile. Și agiungînd spre Suceava la un sat, au poftit puțintel lapte să mînînce. Iară femeia, gazda, i-au răspuns:

— N-avem lapte să-ți dăm, că au mîncat Duca-Vodă vacile din țară, de l-ar mînca viermii iadului cei neadormiți! Că nu știa femeia aceea că este el singur Duca-Vodă.

Iar Duca-Vodă dacă au auzit așa, au început a suspina și a plînge cu amar. Că el se ținea și vorovea în casa lui și se ispitea să fie crai în Țara

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

ungurească, şi un fecior a lui în Ţara Moldovei domn; şi alt fecior domn în Ţara muntenească; şi ginere-său hatman în Ucraina. El îşi ţinea lucrul pre sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui ca un crai ţinea. Şi cînd ieşea afară în norod, tot posomorît căuta ca să ieie oamenii de frică. Că el apucase învăţătură de la Vasilie-Vodă, fiind cămăraş mare la Vasilie-Vodă.

Era un om nu prea înalt, şi gros, burduhos şi bătrîn. Numai îşi cernea barba; pe atîta se cunoştea că nu avea a cătare minte, sau frica lui Dumnezeu.

Şi ce gîndea el să facă, şi la ce se ispitea, şi la ce l-au dus păcatul şi osînda de la Dumnezeu.

Şi aşa l-au dus pe Duca-Vodă în Ţara Leşască de au murit acolo. Aşa şi-au agonisit, de lăcomia banilor ce avea!».

Despre domnia lui Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino. «Deci viind domnia la Iaşi şi aşezîndu-se în scaun, era mare foamete, că fusese ţara toată bejănită şi nu putuse oamenii ara, şi nu se făcuse pîne. Erau oamenii toţi leşinaţi şi morţi, pe drumuri şi pe uliţe, cît se mînca om pe om. Şi podgheazuri din Ţara Leşască totdeauna se slobozeau, de stricau şi prădau. Tîlhărit mult era; şi de la Cotnar în sus era ţara pustie».

Portretul lui Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino şi societatea ieşană din vremea lui:

«Dumitraşcu-Vodă era un om bătrîn, grec ţarigrădean de neamul lui de Cantacuzineşti; şi mai înainte vreme fusese vistiernic mare în Ţara muntenească, la Grigorie-Vodă Ghica. Şi era om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor, geambaş de cai de la Fanar din Ţarigrad.

Şi după aceste după toate era bătrîn şi curvariu. Doamna lui era la Ţarigrad. Iară el aice îşi luase o fată a unei rachierițe de pe Podul-vechiu, anume Archipoaie, iară pre fată o chema Aniţa. Şi era ţiitoarea lui Dumitraşcu-Vodă. Şi o purta cu sălbi de galbini şi cu haine de şahmarand şi cu şlic de sobol şi cu multe odoare împodobită. Şi era tînără şi frumoasă şi plină de suliman ca o fată de rachieriţă. Şi o trimetea cu careta domnească, cu siimeni şi cu vornici şi cu comişi, ziua amiază-zi mare, pe uliţe, la feredeu şi pre la mănăstiri şi pe la vii în primblări, şi făcea şi pre boieri de-şi trimetea giupînesele cu dînsa. Şi după ce venea de la primblări, trimitea giupîneselor daruri... căci i-au făcut cinste de au mers cu dînsa în primblare.

Şi după ce s-au mazîlit, au luat-o cu dînsul şi au dus-o la Ţarigrad şi au măritat-o după o slugă a lui, un grec.

Căutaţi, fraţi iubiţi cetitori, de vedeţi ce este omenia şi curvia grecească! Că el, de bătrîn, dinţi în gură nu avea; dimineaţa îi încleia de-i punea în gură, iar sara îi descleia cu uncrop şi-i punea pe masă. Şi carne în toate posturile cu turcii dimpreună mînca. Oh! Oh! Oh! săracă ţară a Moldovei, ce nenorocire de stăpîni ca acesta ai avut! Ce sorţi de viaţă ţi-au căzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag pînă astăzi în tine, Moldovă!»

E neîndoielnic că acest boier moldovean îşi dădea foarte bine socoteala de stil şi valoarea cuvintelor.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

Iată, de pildă, descrierea plină de naturaleță și vioiciune de după mazîlirea lui Constantin Duca-Vodă cel tînăr în domnia întăia.

« Deci a doua zi — spune Neculce — îl gătiră de-l porniră, cu mult calabalîc despre slujitori, pentru lefe, și blăstămuri multe de la oameni, de auzea cu urechile, pentru văcărit. Iar doamna lui, fata Brîncoveanului-Vodă, fiind tînără și desmierdată de tatu-său, se bocea în gura mare, munteneşte, de zicea:

— Aolio! Aolio! Că va pune taica pungă *dă* pungă din Bucureşti pînă în Ţarigrad și zău nu ne va lăsa aşa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt ».

În altă parte:

« Iară Duca-Vodă dacă a auzit că şăd Cantemireştii la casele lor cu pace, îndată se îmbrăcă cu cămeşă de ghiață ».

Despre împăcarea Cantacuzineştilor cu Antioh-Vodă Cantemir:

« Și aşa au ținut bine această pace, precum țin cînii vinerile ».

Portretul lui Petru cel Mare, cînd a venit în Iaşi la Trei-Ierarhi, în vremea lui Dimitrie Cantemir:

« Împăratul era om mare, mai nalt mai decît toți oamenii; iar nu gros, rotund la față și cam smad, oacheş, și cam arunca cîteodată din cap, fluturînd ».

★

Către sfîrşitul veacului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea, această imbă relativ curată a cărturarilor de țară s-a împestrițat de invazia levantină. Casta suprapusă a vorbit greceşte; nu mult după aceea franţuzeşte. Vorbele tată și mamă au devenit într-un timp *babá* și *nené*, mai pe urmă *papa* și *maman*. S-au mai amestecat și latinizanții. În suta asta de ani, pînă la 1860, numai poporul muncitor a rămas ca o lume deosebită și ostilă în veacul lui vechi.

Această suprastructură a limbii a trecut totuși ca nourii de lăcuste de care pomeneşte Miron Costin. Scriitorii timpului nou au luat legătura cu trecutul, Eminescu și Creangă, Alecsandri, Grigore Alexandrescu și Bălcescu, au răspuns ecourilor cronicarilor și poporului.

În regimul democrat de astăzi limba romînească își urmează purificarea și ridicarea ei calitativă. Dar mai este încă; rămîne generațiilor tinere destulă trudă pînă la desăvîrşirea acestui delicat aparat care e limba artistică.

★

Puțini ani după pieirea lui Mihai Vodă Viteazul, la 1617, Matei Basarab voievod, domnul Ţării Romîneşti, a repezit un călăreț cu carte plină de mînie către Vasu, vameș al pescuitului bălților Dunării. Bătrînul căpitan de oaste striga acelui vameș în limba rumînească:

« Scris-au Domnia mea ție, Vaso Vameşule: ce porc de cîine eşti tu, de cărțile Domniei mele nu le bagi în seamă? A făcut Domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și ia de pe lacul lui de la Spanțov, cum a

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)

fost legea şi obiceiul; iar tu, fecior de lele, nu bagi cărţile mele în seamă. Să cauţi să-l laşi să-şi ia ce e obiceiul; că vom trămite Domnia mea de acolo te va spînzura. Aceasta îţi scriu şi însumi am zis Domnia mea».

Iată cum iese din acest pămînt şi din trecut limba vie — puţintel cam aspră — a căpitanului de oaste aga Matei atît de potrivită cu oamenii şi vicleniile timpului.

Ce deosebire între limba aceasta a cărţii măriei sale Matei-Vodă, veche de aproape trei sute cincizeci de ani şi limba vorbită acum la Snagov şi Spanţov? Tragem învăţătură că limba poporului e statornică şi scriitorul de povestiri istorice n-are a se trudi s-o născocească.

Între limba cărţilor măriei sale Matei Vodă, şi Dihahiile părintelui Antim Ivireanul putem oare vîrî vreo desfacere? De asemeni răvaşul cătră Vasul vameşul — în afară de conţinut şi accent — nu se înrudeşte oare strîns cu paginile pe care le-am cetit mai înainte din letopiseţul lui Ion Neculce despre Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino, Duca-Vodă şi domniţa fiica Brîncoveanului?

Deci scriitorul nou are la îndemînă materialul brut, cum are meşterul olar argila. Şi ca şi meşterul olar curăţă amestecurile impure care ar dăuna artei. Mai rămîne multă muncă, grea şi atentă, în însuşi mediul care a produs şi produce necontenit folclorul. Zadarnic îţi închipui că ţi-e destul a răsfoi colecţiile de zicători, ghicitori şi proverbe, cîntece şi balade, şi să alegi la masa de lucru ce-ţi trebuie. Limba poporului se ascultă şi se învaţă pe teren. Am petrecut şi eu tomuri după tomuri de asemenea material şi mi-a rămas din el mai mult colb, care mă făcea să strănut. Ci intră în uzina cea mare şi caută pe meşteri. Învaţă de la ei dacă îi găseşti, nu atît a culege cît a crea tu însuţi.

Ce-au făcut ochelăroşii tipărind atîtea tomuri pline de greşeli şi platitudini? Află tu însuţi tainele din care ies producţiile populare, învaţă tu însuţi a rotunzi o oală nouă, a o arde, a o zugrăvi şi a o închina luminii, învaţă că poporul are tendinţa de a spune precis, cu economie de cuvinte, cu vervă şi umor, versuri surprinzătoare, zicători şi proverbe, figuri poetice şi cimilituri. Umiliţii făuritori de juvaeruri verbale, puţini desigur, cum se cuvine, şi-au îndeplinit şi în poporul nostru misiunea, uneori cu mare izbîndă.

Cum chemarea nu vă este să umpleţi coli multe de hîrtie fără băgările de samă pe care vi le mărturisesc, încercaţi a realiza cvintesenţa artistică, aşa cum ne învaţă marii anonimi. Fiecare încheietură a scrisului dumneavoastră să aibă argument şi strălucire. Asta spre a servi cum se cuvine un conţinut necesar luptelor noastre de acum şi ridicării de conştiinţă a lumii noastre muncitoare.

BDD-A10272 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:48 UTC)